

УДК 159.9:019.43:316.64:17.024

К. О. Баєва

аспірант кафедри прикладної психології
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ У ВИЗНАЧЕННІ СПРЯМОВАНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ І ОЦІНКИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

У статті аналізуються різноманітні чинники індивідуальної екологічної поведінки. В рамках теоретичного аналізу були обговорені кілька важливих моментів. Грошові і біосферні сенси в екологічній позиції суб'єкта виступають у якості моральних вимог, що впливають на оцінку справедливості взаємодії. З домінуванням біосферних сенсів в екологічній позиції зв'язуються крім переживання спільності / причетності, властивому біосферній особистості, суб'єктифікація і екологічна ідентичність, які розглядаються як чинники розширення групи «своїх» людей до всього екологічного співтовариства. Приналежність до екологічного співтовариства разом із оцінкою шкідливого вчинку по відношенню до живих істот як несправедливого викликають почуття провини і відповідальності, які сприяють зберігаючій поведінці. Завершується теоретичний аналіз описом п'яти типів екологічно значущої поведінки в залежності від цінностей, норм, цілей і домінуючих сенсів в екологічній позиції. Три з цих типів віднесено до его-орієнтованої активності – шкідливих чи зовнішньо зумовлених корисних дій, спрямованих на отримання матеріальних благ і вигод для себе, останні дві – до біо-орієнтованої (екозберігаючої) активності будь-яких справедливо-дбайливих чи нормативних дій, що не шкодять, а навпаки, сприяють благополуччю всіх живих істот (людини та інших тварин) та природи в цілому.

Ключові слова: екологічна позиція, цілі, оцінка справедливості, моральні вимоги, екологічна співричетність, его-орієнтована активність, біо-орієнтована (екозберігаюча) активність.

Постановка проблеми. Стрімка зміна людиною зовнішнього вигляду Землі в угоду власним потребам є головною причиною спустошення природних територій і як наслідок вимирання біологічних видів. Водночас, представники людства часто не бачать зв'язку між власною активністю та тим, що безліч інших біологічних видів знаходиться на межі зникнення. Передумовами такої реакції є складнощі когнітивної обробки інформації про антропогенний характер екологічних проблем через відтермінування у часі наслідків еко-руйнівного вчинку і можливість делегувати екологічну відповідальність, бо неможливо знайти єдиного «злочинця», винного в існуванні екологічних проблем [13; 26]. Хоча головним фундаментом можливої відсутності у свідомості людини зв'язку між діями і руйнівними наслідками для навколишнього середовища є індивідуальні характеристики особистості, зокрема, цінності, цілі, установки, норми, уявлення про своє місце у світі природи. [5; 6; 7; 9; 10; 16; 18; 19]. Тому для подолання відчуження людей від екологічних наслідків їхніх дій і відмови вирішувати екологічні проблеми є важливим розгляд індивідуальних чинників екологічної поведінки, які впливають на оцінку екологічної ситуації та ставлення до сьогоденних потерпілих від руйнування природи. Серед всіх можливих чинників у цій роботі ми маємо за мету здійснити теоретичне дослідження ролі екологічної позиції в оцінці

справедливості взаємодії із живими істотами та визначенні спрямованості екологічної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У комплексній моделі детермінації дій К. Клекнера і А. Блобаум індивідуальна екологічна поведінка визначається впливами: 1) нормативних процесів (обізнаністю про наслідки і необхідність діяти, соціальними і особистими нормами); 2) звичок; 3) інтернаціональних процесів (установок, намірів); 4) ситуативних впливів [17].

Переживання спільності, причетності до природного світу є значущим чинником проекологічної поведінки людини. Наприклад, С. Франц та її колеги зазначають, що сприйняття людиною себе незалежно від природи застраховує її від психологічного стресу, викликаного руйнуванням екологічних систем та створює відповідні умови для завдання шкоди природному середовищу [14]. Ця думка авторів підтверджується результатом дослідження Д. Дейвис та співавторів, де почуття прив'язаності та когнітивне уявлення включеності природи до власного Я позитивно корелює із проекологічною (екозберігаючою) поведінкою [12]. Отже, відчуття людиною зв'язку із природою забезпечує сприйняття шкоди для неї як шкоди особисто для себе і, як наслідок, стає основою прагнення захистити природу від негативних впливів. На поведінковому рівні згадане прагнення може виражатися у проекологічній (екозберігаючій) поведінці. На користь останнього твер-

дження, крім вже описаного, свідчить концепція В.О. Скребця, де екологічна компліцитність – особиста причетність до природи, подій екологічної дійсності розгадується як значуща властивість свідомості. Вона важлива для збереження, розвитку навколишнього середовища та людини [9; 10]. У роботах І.В. Кряж переживання спільності, причетності до природного світу є показником, пов'язаним із домінуванням біосферних сенсів в екологічній позиції суб'єкта, що сприяють зберігаючій спрямованості екологічно значущої поведінки [5; 6; 5]. Згідно з позицією авторки, руйнівна або зберігаюча спрямованість екологічно значущої поведінки залежна від домінуючих сенсів в екологічній позиції, заданій співвідношенням біосферних і фінансово-економічних («грошових») установок на сприйняття екологічних загроз. Домінування біосферних сенсів пов'язане з поглядом на природу як на головний самоцінний ресурс для життєдіяльності, а «грошових» – з поглядом на гроші як на головний ресурс для життєдіяльності. Тут важливо зауважити, що суб'єкту з домінуванням грошових сенсів в екологічній позиції властиво переживати свою включеність у торгово-грошову систему [там же]. Екозберігаюче значення домінування біосферних смислів в екологічній позиції не суперечить роботі Д. Роттман, де біоцентризм розділено на два моральні занепокоєння, які відображаються у двох якісно відмінних установках: небажанні завдавати болю живим істотам і бажанні зберегти недоторканність природи, що довірена людині [23]. Разом із цим, біоцентричне занепокоєння з приводу шкоди сприяє поширенню дії справедливості на нелюдських істот через наділення цих живих створінь якостями, які притаманні людям. Подібне суб'єктно-етичне ставлення відіграє чималу роль в активації бажання захистити цих олюднених природних суб'єктів [там же].

Слід підкреслити, що основою такого суб'єктно-етичного ставлення є феномен суб'єктифікації природних суб'єктів С.Д. Дерябо. Згідно уявлень цього автора, суб'єктністю природних «об'єктів» наділяє сприймаюча людина, тому навіть нерухомі дерева можуть виступати в ролі суб'єктів. Така суб'єктифікація відбувається шляхом знаходження людиною спільних рис із сприйнятими природними «об'єктами» та здатності цих природних «об'єктів», по-перше, впливати на осмислення відносин зі світом, по-друге, відкриватися суб'єктами взаємної дії для сприймаючої людини [2]. При цьому феномен суб'єктифікації природних суб'єктів можна розглядати варіантом дії закону партиципації (співпричетності) Леві-Брюля, але задіяного у свідомості сучасної людини по відношенню до всього живого. Згідно з цим законом для первісної людини (представника якогось племені)

предмет може бути самим собою і одночасно чимось іншим [2; 8].

Всі ці теоретичні уявлення узгоджуються з поняттям екологічної ідентичності С. Клейтон. Екологічна ідентичність визначається С. Клейтон як почуття зв'язку із природним оточенням, основою якого є емоційна прив'язаність/або подібність. Сама ж ідентичність впливає на сприйняття, дії людей у світі, а також визначає важливість навколишнього середовища для людей, їх Я [11; 21].

Вищезазначені теоретичні ідеї дозволяють підбити деякі підсумки.

Щоб розглядати природні «об'єкти» в якості суб'єктів, сприймаючий повинен вважати себе екологічним суб'єктом – частинкою природи, яка здійснює вплив на неї.

Ідентифікація із природним оточенням, олюднення живих істот та екологічна компліцитність є складовими екологічної сопричетності – переживання людиною приналежності до екологічного співтовариства, власної причетності до екологічних проблем та готовності сприймати всіх живих істот в якості рівноправних суб'єктів [2; 6; 9; 10; 11; 21; 23]. Разом із цим, ідентифікація з природним оточенням і олюднення живих істот дозволяє людині створити широку інгрупу [11; 21; 23] – групу, до якої людина «відносить саму себе, з нею вона себе ідентифікує» [3; с. 141]. Розширення ж екологічних рамок групи «своїх» передбачає вироблення і застосування єдиних норм справедливості до кожного її члена незалежно від того, людина це чи інша тварина. При цьому згадані вище феномени включені в екологічну співпричетність, однак таке вироблення і застосування норм може розглядатися залежним від екологічної позиції [1; 4; 6; 7; 11; 21; 23].

Обґрунтуванням останнього є те, що домінуючі грошові або біосферні сенси в екологічній позиції можуть розглядатися в якості моральних вимог, які впливають на оцінку справедливості взаємодії людини з природою. Основами цього твердження є те, що:

1) екологічне оточення має різну значущість при домінуванні грошових або біосферних сенсів в екологічній позиції. При домінуванні грошових смислів екологічне оточення значимо лише в плані отримання матеріалів для збереження грошей – ресурсу життєдіяльності. При домінуванні біосферних сенсів екологічне оточення стає внутрішньою цінністю, а його збереження дозволяє зберегти біосферу як ресурс життєдіяльності [4; 6; 7];

2) екологічна позиція забезпечує «вибіркове ставлення до екологічно релевантної інформації» [4; с. 3]. В концепції захисту цінностей Л. Скитка і співавторів, моральні вимоги – це атитюди, які відповідають за фокусування уваги людини на атитюдах, відповідних його цінностям [1];

3) моральні вимоги впливають на оцінку взаємодії як справедливої чи несправедливої [1];

4) моральні вимоги впливають на поведінку людей – можуть бути мотивом і виправданням тієї чи іншої дії [24]. Отже, домінування біосферних сенсів в екологічній позиції буде спонукати почуття провини у випадку сприйняття вчинків, які шкодять живим істотам, на протиположність домінуванню грошових сенсів, які будуть виправдовувати вчинки, що шкодять живим істотам, та перешкоджати появі почуття провини [6; 22; 24].

Яким чином домінування грошових або біосферних сенсів в екологічній позиції у якості моральних вимог впливатиме на оцінку людиною справедливості її спілкування з природою?

Якщо врахувати, що моральні вимоги впливають на оцінку справедливості через оцінювання результату взаємодії: результат, відповідний моральним вимогам, вважається справедливим і навпаки. Останнє із застосуванням уявлень про екологічну позицію дає можливість говорити про протилежність уявлень про справедливу взаємодію. Суб'єкт із домінуванням грошових сенсів в екологічній позиції буде вважати справедливою будь-яку взаємодію, що дозволить йому в результаті зберегти: основний ресурс життєдіяльності – гроші; власні цінності і переконання ДСП; критерій хорошого життя – фінансове благополуччя; відчуття включеності в товарно-грошові відносини. Суб'єкт із домінуванням біосферних сенсів в екологічній позиції буде вважати справедливою взаємодію, яка дозволить йому в результаті зберегти: основний ресурс життєдіяльності – біосферу; власні цінності і переконання НЕП; критерій хорошого життя – екологічне благополуччя; переживання спільності з усім екологічним співтовариством [1; 4; 6; 7; 24]. Все протилежне буде порушувати моральні вимоги і оцінюватися як несправедливе. Разом з тим, варто зазначити, що порушення моральних вимог негативно відбивається на уявленні суб'єкта про себе, позаяк відповідність цінностям і моральним вимогам пов'язана із особистою ідентичністю [1].

Вищевикладені теоретичні ідеї дозволяють підбити деякі підсумки щодо широти інгрупи, оцінки справедливості взаємодії з природою і екологічної позиції:

1. Домінування грошових сенсів в екологічній позиції призведе до почуття міцної пов'язаності виключно з представниками людської спільноти, яке розширить групу «своїх» лише до представників людства. При цьому несправедливою буде оцінюватися взаємодія з природою, яка шкодить людям і руйнує існуючу соціально-економічну систему життєзабезпечення [1; 4; 6; 7; 11; 21; 23; 24].

2. Домінування біосферних сенсів в екологічній позиції призведе до стійкого почуття пов'язаності з людьми та іншими тваринами, яке розши-

рить групу «своїх» цієї біосферної особистості до всіх представників екологічного співтовариства. Несправедливою буде оцінюватися взаємодія з природою, яка шкодить всім живим істотам і руйнує біосферу в цілому. У цьому випадку дві пари значущих переживань посилюють проєкологічну спрямованість особистості. Перша пара – почуття причетності і бажання захистити членів своєї інгрупи від шкоди і несправедливості. Друга ж – почуття відповідальності і провини через нанесену екологічну шкоду членами людської спільноти в поєднанні з почуттям провини перед постраждалими іншими – членами своєї інгрупи [1; 2; 4; 6; 7; 11; 15; 21; 23; 24].

Можливі теоретичні обґрунтування представлених узагальнень буде обговорено далі.

У рамках теорії когнітивного дисонансу Л. Фестінгера, порушення моральних вимог через власні вчинки, які шкодять живим істотам, у біосферної особистості викличе когнітивний дисонанс, який відгукнеться негативними емоціями – провинною і тому подібне. Головною основою цього дисонансу буде оцінка шкідливого вчинку як несправедливої взаємодії з природою, адже подібний вчинок для біосферної особистості в результаті не дозволяє зберегти біосферу, власні цінності, переконання; екологічне благополуччя та спільність із екологічним співтовариством.

У цьому випадку руйнівні дії в екосистемах планети по суті не тільки руйнують головний життєвий ресурс особистості, але ще поступово знищують середовище проживання інших живих істот, тим самим порушуючи права представників інгрупи людини. Тому вчинок виступає також як правопорушення, сприйняття цього вчинку як правопорушення буде ще одним поясненням виникнення провини [1; 2; 4; 6; 7; 11; 20; 21; 22; 23; 24].

Це підтверджується роботою Робін К. Маллетт, де екологічно доброзичливі (проєкологічні) поведінкові наміри були пов'язані з еко-виною – «почуттям провини, що виникає, якщо люди думають про час, коли вони не дотримувалися особистих або соціальних стандартів екологічної поведінки» [22]. Це узгоджується із дослідженням Н. Харт і її колег, яке встановило, що переживання людиною групової вини з приводу екологічної шкоди, завданої членами інгрупи, було предиктором наміру відшкодувати цю шкоду [15]. На користь останнього свідчить положення про те, що відчуття приналежності до групи призводить до переживання окремим її членом, так званих групових емоцій. Наприклад, відчуття гордості через якийсь успіх або провини перед постраждалими через злочини, вчинені представниками інгрупи [1; 15].

Також не можна ігнорувати те, що сприйняття окремого екологічного вчинку та екологічна поведінка знаходяться під впливом іще багатьох інших чинників, як мінімум, в силу двох особливостей

такої поведінки. Перша особливість пов'язана з тим, що екологічна дія завжди має руйнівний або зберігаючий ефект на екосистеми. У другій екологічну дію здійснює кожен, включений у цикл життя незалежно від свого бажання [6; 13; 20].

Зокрема, в уявленнях З. Лінденберга і Л. Стег, саме фокусна мета (крім неї можуть діяти інші цілі) зумовлює сприйняття, функціонування та спрямованість екологічної поведінки людини. Автори визначили три таких мети: гедоністичну, що робить значущими пошук задоволення і реалізацію потреб; вигідну, що відповідає за засоби задоволення потреб та підтримку особистих ресурсів; нормативну, що активізує прагнення вчиняти правильно, відповідати соціальним нормам і правилам [18; 19].

В залежності від того, яка з цих цілей фокусна, змінюється спрямованість дії особистості та її чутливість у ситуації. Гедоністична мета орієнтує особистість на збільшення споживання природних ресурсів і робить більш чутливою / сензитивною до неможливості задовольнити свої потреби. Вигідна мета навпаки орієнтує особистість на збереження своїх ресурсів. Нормативна ж мета спонукає слідувати особистим і соціальним нормам – тому, що особа вважає потрібним зробити, правильним. Нормативна мета також спонукає особистість діяти згідно внутрішнім мотивам і зовнішнім вимогам [там же]. Вищесказане з уявленнями про екологічну позицію дозволяє зробити важливі узагальнення щодо екологічної поведінки людини як суб'єкта взаємодії (рис. 1).

Домінування фінансово-економічних сенсів пов'язане разом із фокусними гедоністичною або вигідною метою, стимулюватиме три типи поведінки, бо в цьому випадку особа розглядатиме головним своїм життєвим ресурсом саме гроші. Домінування фінансово-економічних сенсів у поєд-

нанні із фокусною гедоністичною метою викличе екоруйнівну гедоністичну поведінку – діяльність, спрямовану на задоволення з ігноруванням стану екосистем та майбутніх наслідків. Домінування фінансово-економічних сенсів у поєднанні із фокусною вигідною метою викличе екоруйнівну індивідуально вигідну поведінку або екозберігаючу індивідуально вигідну поведінку. Причому екоруйнівну індивідуально вигідну поведінку можна визначити як руйнівну діяльність, спрямовану на отримання користі для себе, збагачення для підтримки свого головного ресурсу – грошей, а екозберігаючу індивідуально вигідну поведінку як не стійку проекологічну діяльність, викликану зовнішнім стимулом (наприклад, в ситуаціях, коли екоруйнівна дія призведе до штрафу, а екозберігаюча принесе фінансову винагороду). Ці три типи поведінки можна об'єднати у понятті его-орієнтована активність, яку можна визначити як шкідливі чи зовнішньо зумовлені корисні дії, спрямовані на отримання матеріальних благ і вигод для себе [5; 6; 7; 17; 18; 19; 25].

Домінування біосферних сенсів пов'язане разом із фокусними вигідною або нормативною метою та призводить до двох типів поведінки, бо у такому випадку життєвим ресурсом для особи є біосфера. Домінування біосферних сенсів у поєднанні із фокусною вигідною метою викличе екозберігаючу колективно вигідну поведінку – сталу екозберігаючу активність, націлену на збереження ресурсів природи та її життєздатності. Домінування біосферних сенсів у поєднанні із фокусною нормативною метою викличе екозберігаючу поведінку на базі особистих проекологічних норм – сталу екозберігаючу активність, яка передбачає, крім збереження ресурсів природи її життєздатності, ще повагу і захист самобутності природи та кожного члена екологічного співтова-

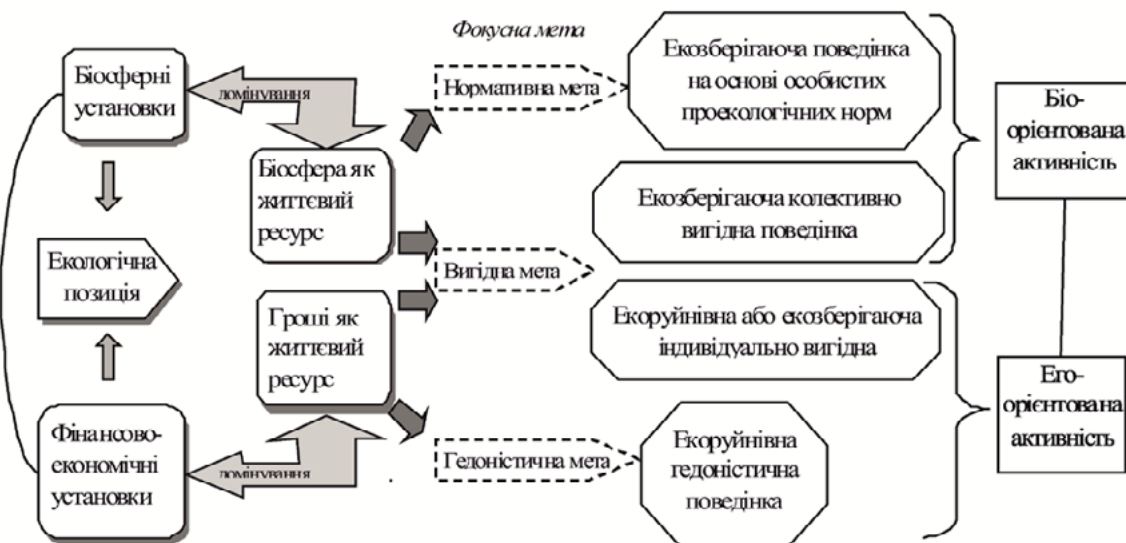

Рис. 1. Екологічна поведінка в залежності від екологічної позиції і фокусної мети

риства [5; 6; 7; 17; 18; 19; 25]. Ці два типи поведінки можна об'єднати у поняття біо-орієнтована (екозберігаюча / проекологічна) активність, яку можна охарактеризувати як будь-які справедливо-дбайливі чи нормативні дії, що не шкодять, а навпаки сприяють благополуччю всіх живих істот (людини та інших тварин), природи в цілому [5; 6; 7; 17; 23].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Для розглянутих чинників індивідуальної екологічної поведінки зв'язуючою ланкою виступила екологічна позиція суб'єкта. Домінування грошових чи біосферних сенсів в екологічній позиції розглядається в якості моральних вимог, що впливають на оцінку справедливості взаємодії зі світом природи та всіма його представниками. У зв'язку з цим домінування грошових сенсів в екологічній позиції зв'язуються, крім переживання включеності до торгово-грошової системи, з соціальною ідентичністю і об'єктивізацією нелюдських живих істот, які є факторами включення суб'єктом групи «своїх» тільки представників людської спільноти. Домінування біосферних сенсів в екологічній позиції зв'язуються, крім переживання спільності / причетності, властивим біосферній особистості, із суб'єктивізацією і екологічною ідентичністю, які розглядаються факторами розширення групи «своїх» людей до всього екологічного співтовариства. При цьому саме приналежність до екологічного співтовариства і оцінка шкідливого вчинку по відношенню до живих істот як несправедливого викликають почуття провини і відповідальності. Почуття ж провини і відповідальності можуть сприяти відшкодуванню заподіяної шкоди.

У залежності від цінностей, домінуючих сенсів в екологічній позиції, норм, цілей описані п'ять типів екологічно значущої поведінки. Екоруйнівну індивідуально вигідну, екозберігаючу індивідуально вигідну та екоруйнівну гедоністичну поведінку віднесено до его-орієнтованої активності – шкідливих чи зовнішньо зумовлених корисних дій, спрямованих на отримання матеріальних благ і вигод для себе. Екозберігаючу колективно вигідну та екозберігаючу поведінку на базі особистих проекологічних норм віднесено до біо-орієнтованої (екозберігаючої) активності – будь-яких справедливо-дбайливих чи нормативних дій, що не шкодять, а навпаки сприяють благополуччю всіх живих істот (людини та інших тварин) та природи в цілому.

Представлені теоретичні уявлення є перспективними для перевірки під час емпіричних досліджень. Насамперед значущим є проведення досліджень, які дозволять вивчити взаємозв'язки екологічної позиції з уявленнями людей про справедливість, зв'язок і приналежність до тільки людської спільноти чи до всього екологічного співтовариства. Також важливим є проведення

досліджень, які дозволять вивчити впливи екологічної позиції на описані п'ять типів поведінки, опосередковано через фокусні цілі діючого суб'єкту.

Література:

1. Гулевич О.А. Социальная психология справедливости. / О.А. Гулевич. М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. 288 с.
2. Дерябо С.Д. Феномен субъектного восприятия природных объектов / С.Д. Дерябо // Вопросы психологии. 2002. 2. С. 45–59.
3. Кондаков И.М. Психология. Иллюстрированный словарь : Более 600 иллюстраций и 1700 статей / И.М. Кондаков. СПб. : Прайм-Еврознак (Психологическая энциклопедия), 2003. 512 с.
4. Кряж И.В. Влияние экологической позиции личности на отношение к экологической кинопродукции / И.В. Кряж // *Universum* : Психология и образование: электрон. научн. журн. 2015. № 8 (18). URL: <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/2511>.
5. Кряж И.В. Особенности смысловой регуляции взаимодействия с природой / И.В. Кряж // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2011. № 959, вип. 46. С. 76–79.
6. Кряж И.В. Психология глобальных экологических изменений : монография / И.В. Кряж. Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. 512 с.
7. Кряж И.В. Роль экологической позиции личности в регуляции экологически значимых действий / И.В. Кряж // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Житомир, 2013. – Том VII. Екологічна психологія. Випуск 33. С. 268–277.
8. Леви-Брюль Л. *Сверхъестественное в первобытном мышлении* / Л. Леви-Брюль. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 608 с.
9. Скребец В.А. *Методология экологической психологии в украинских и российских исследованиях*. / В.А. Скребец // *Гуманитарный вектор*. Серия : Педагогика, психология. 2014. 1 (37). С. 84–93.
10. Скребец В.О. *Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи* : Монографія. К. : Видавничий дім «Слово», 2004. 440 с.
11. Clayton S. Justice and environmental sustainability. / S. Clayton, E. Kals. I. Feygina. // In C. Sabbagh. M. Schmitt (Eds.), *Handbook of social justice theory and research*. 2016. P. 369–386.
12. Davis J.L. Interdependence with the environment : Commitment, interconnectedness, and environmental behavior. / J.L. Davis, J.D. Green, A. Reed. // *Journal of Environmental Psychology*. 2009. 29. P. 173–180.

13. Ehrlich P.R. Impact of population growth. / Paul R. Ehrlich; John P. Holdren // *Science, New Series*. 171 (3977). 1971. P. 1212–1217.
14. Frantz C. There is no “I” in nature: The influence of self-awareness on connectedness to nature / C. Frantz, F.S. Mayer, C. Norton, M. Rock. // *Journal of Environmental Psychology*. 2005. 25. P. 427–436.
15. Harth N.S. Guilt, anger, and pride about in-group environmental behavior : Different emotions predict distinct intentions. / Nicole S. Harth, Colin W. Leach, Thomas Kessler. // *Journal of Environmental Psychology*. 2013. 34. P. 18–26.
16. Ives C.D. Reconnecting with nature for sustainability. / C.D. Ives, D.J. Abson, H.von Wehrden, C. Dorninger, K. Klanięcki, J. Fischer. // *Sustainability Science*. 13. 2018. P. 1389–1397.
17. Klöckner C.A. A comprehensive action determination model : Toward a broader understanding of ecological behaviour using the example of travel mode choice. // C.A. Klöckner, A. Blöbaum. // *Journal of Environmental Psychology*. 30 (4). 2010. P. 574–586.
18. Lindenberg S. How cues in the environment affect normative behaviour / S. Lindenberg. // In L. Steg, A.E. van den Berg, & J.I.M. de Groot (Eds.), *Environmental Psychology : An introduction*. New York : Wiley. 2012. P. 119–128.
19. Lindenberg S. Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior. / S. Lindenberg, L. Steg. // *Journal of Social Issues*. 63 (1). 2007. P.117–137.
20. Markowitz E.M. Climate change and moral judgement / Ezra M. Markowitz; Azim F. Shariff // *Nature Climate Change*. Volume 2, Issue 4, 2012. P. 243–247.
21. Olivos P. Psychometric properties of the Environmental Identity Scale (EID) / P. Olivos, J. Aragonés. // *Psychology*. 2. 2011. P. 65–74.
22. Rees J.H. Guilty conscience: motivating pro-environmental behavior by inducing negative moral emotions / J.H. Rees & S. Klug, S. Bamberg // *Climatic Change*. 130. 2014. P. 439–452.
23. Rottman J. Breaking down biocentrism: Two distinct forms of moral concern for nature. / Joshua Rottman // *Frontiers in Psychology*. Volume 5. 2014. P. 905.
24. Skitka L.J. The Psychology of Moral Conviction. / L.J. Skitka. // *Social and Personality Psychology Compass*. 4. 2010. P. 267–281.
25. Stern P.S. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior / Paul S. Stern // *Journal of Social Issue*. Vol. 56. 2000. P. 407–424.
26. Tankacs-Santa A. Barriers to environmental concern. / A. Tankacs-Santa // *Human Ecology Review*, 2007. 14 (1). P. 26–38.

Баева К. О. Роль экологической позиции в определении направленности экологической активности и оценки справедливости взаимодействия

В статье анализируются различные факторы индивидуального экологического поведения. В рамках теоретического анализа были обсуждены несколько важных моментов. Денежные и биосферные смыслы в экологической позиции субъекта выступают в качестве нравственных требований, влияющих на оценку справедливости взаимодействия. С доминированием биосферных смыслов в экологической позиции связываются, кроме переживания общности/причастности, присущих биосферной личности, субъективизация и экологическая идентичность, которые рассматриваются факторами расширения группы «своих» от людей до всего экологического сообщества. Принадлежность к экологическому сообществу вместе с оценкой вредящего другим живым существам поступка как несправедливого вызывают чувство вины и ответственности, которые способствуют сберегающему поведению. Завершается теоретический анализ описанием пяти типов экологически значимого поведения в зависимости от ценностей, норм, целей и доминирующих смыслов в экологической позиции. Три из этих типов относятся к эго-ориентированной активности – вредным или внешне-обусловленным полезным в экологическом смысле действиям, направленным на получение материальных благ и выгод для себя, еще два – к био-ориентированной (эко-сберегающей) активности – любым справедливо-заботливым или нормативным действиям, которые не вредят, а наоборот способствуют благополучию всех живых существ (человека и других животных) и природы в целом.

Ключевые слова: экологическая позиция, цели, оценка справедливости, моральные требования, эго-ориентированная активность, био-ориентированная (эко-сберегающая) активность.

Baieva K. O. The role of ecological position to determine the orientation of environmental activity and evaluation the justice of the interaction

In article examines the different factors of the individual environmental behavior. Within the theoretical analysis several important points were discussed. The monetary and biospheric senses in the ecological position of the subject serve as moral conviction play into evaluation the justice of the interaction. With dominance of the biospheric senses in the ecological position were linked, in addition to experiences of community/of belonging, inherent in biosphere of the person, subjectiveness and environmental identity that are considered factors in the group expansion of "their" person to the ecological community as a whole. Affiliation with ecological community, along with evaluation of harmful action towards living beings as unfair evokes a feelings of guilt and responsibility that promote conservation behavior. The theoretical analysis comes to the end a note on the five types of ecologically significant behavior in accordance with values, norms, goals, and the dominant senses in the ecological position. Three of these types relate to ego-oriented activity – harmful or exogenous beneficial actions aimed at availability material benefits and gains for oneself, the last two to bio-oriented (eco-conservation) activity – to any equitable-caring or regulatory actions, which are not harming, but, rather, promotes the well-being of all living beings (human and non-human animal / other animals) and nature in general.

Key words: ecological position, goals, evaluation of justice, moral conviction, ego-oriented activity, bio-oriented (eco-conservation) activity.